

Emek Tarihine Önemli Bir Katkı: Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)

Ufuk AKKUŞ*

Aziz Çelik'in doktora tezinden bazı değişiklik ve düzeltmelerle oluşturduğu “*Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)*” kitabının Türkiye emek tarihinde önemli bir boşluğu doldurduğunu ve alana büyük bir katkı niteliği taşıdığını düşünüyoruz. 1990'lı yıllarda sosyalist ülkelerdeki çözülmenin ve liberal dalganın dünya çapında yayılmasının da etkisiyle sınıfın bir analiz kategorisi olarak kullanıldığı çalışmalar da azalmıştır. Aziz Çelik, çalışmasında hem sınıfı toplumsal bir özne olarak çalışmasının merkezine yerleştiriyor hem de emek tarihinin üvey evladı olarak görülen emek tarihinin en az işlenen dönemini yetkin bir biçimde inceliyor.

Uluslararası, ulusal, kişisel arşiv, dönemin gazete, dergi, sendika yayınları, Meclis tutanakları, sendika, parti ve kurum dergilerinin taranması, sıkı bir literatür incelenmesi ve dönemin tanıkları ile yapılan görüşmelerle biçimlenen kitap, yazarının deyimiyile; “Sınıf oluşumunun önemli bir aşaması ve boyutu olan

* Dr.

sendikacılık-siyaset-devlet ilişkilerinin Türkiye'deki gelişimine, özelliklerine ve sorun alanlarına ilişkin bir arayış, kazı ve anlama denemesidir.” Kavramsal çerçeve olarak E. P. Thompson'ın geliştirdiği; sınıf oluşumunda mücadeleyi ve sınıf deneyimini esas alan Çelik, kurumsal ve yapısal bir anlatıyla sınırlamadığını söylediği bu çalışmasında; siyaset bilimi, uluslar arası ilişkiler ve iktisat gibi değişik disiplinlerden de yararlanmıştı. Eserin sosyal tarih çalışması olması ve sendika-siyaset-devlet ilişkilerinde yoğunlaşması gibi nedenlerden kaynaklandığını tahmin ettiğimiz, iktisadi meseleye yeterince vurgu yapılmamasının, dönemin iktisadi koşullarının sendikalar ve sermayedarlar ile işçi sınıfının gündelik mücadele ve deneyimi üzerindeki etkilerinin daha açık bir şekilde görülmesini engellediğini düşünüyoruz.

1940'lı ve 1950'li yıllar; gerek önemli işçi eylemlerine konu olmaması, gerekse sendikal ve partili bir örgütlenmenin cılız sayıldığı bir dönem olması nedeniyle emek tarihinde ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.¹ Ancak, sendikal örgütlerin sayısının arttığı ve işçi eylemlerinin geliştiği 1960 ve 1970'li yıllardaki hareketlenmenin temelini önceki yıllarda atıldığı gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır. 1940'larda hatta daha önceki yıllarda oluşturulan deneyim tüm engellemelere, kesintilere rağmen sonraki kuşaklara aktarılmıştır. Kitapta ayrıntılı bir biçimde işlenen; 1946 sendikacılığı, 1961 Saraçhane Mitingi, 1967 DİSK'in kuruluşu ve gelişen işçi eylemleri daha önceki yıllarda biriken enerjinin ve deneyimin ürünleri olarak görülebilir.

Türkiye'de 1930'lu ve 1940'lı yıllarda tarım sermayesi ağırlıklı yapıdan ticaret ve daha sonra sanayi sermayesinin hakim olduğu evreye geçildi. Buna paralel olarak işçi sınıfının nicel gelişme koşulları oluşmaya başladı. Sanayileşme süreci, işçi sınıfını potansiyel toplumsal özne konumuna getirdi. Dönemin tek parti hükümetinde ise işçi sınıfı korkusu doğdu. Çok partili hayata geçiş ile birlikte belli bir nicelik oluşturan işçiler, siyasi partiler tarafından hem oy potansiyeli olarak dikkate alınmışlar hem de kontrol altına alınması, yönlendirilmesi gerekli bir kitle olarak değerlendirilmişlerdir. Egemen çevreler açısından işçi sınıfı korkusuna yol açacak düzeyde işçi sınıfı bilincini ve hareketinin varlığı tartışılır olsa da, sermaye birikimini geliştirmenin önünde engel olarak görülen işçi sınıfı kazanımlarının kısıtlanması hem CHP hem de iktidara geçtikten sonra DP tarafından yaygın bir politika haline gelmiştir. Çelik, vesayet sendikacılığı diye tanımladığı dönemi 1946 sendikacılığına tek parti hükümeti tarafından son verdirilmesinden sonraki dönemden başlatır. Vesayetin, özellikle 1947 Sendikalar Kanunu ile başlayan ve 1960'lara kadar olan dönemi nitelikle için kullanılabileceğini söyler. Ancak, CHP'nin 1920'lerden itibaren topluma ve işçi sınıfına yönelik siyasetini de bu

¹ Bu konuda bkz. “Hakan Koçak, Türkiye İşçi Sınıfı Oluşumun Sessiz Yılları: 1950'ler”, **Toplum ve Bilim**, Sayı.113, Ağustos 2008, ss.90-127. “50'leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak”, **Çalışma ve Toplum**, 2008/3 Sayı.18, ss.69-86.

kavram ile nitelenmesi gerektiğini ekler. Akıl gösterme, yön verme ve denetleme anlamına gelen vesayet kavramının geçerliliği için 1920'lerden başlatmak daha uygun gibi gözükmektedir. 1947 yılından önce işçi sınıfını kontrol altına alma ve yönlendirme çabaları açık bir şekilde görülür. Bu duruma ilişkin pek çok örnek olmakla birlikte 1930'lu yıllardaki işçi sınıfına bakışı göstermesi açısından 1936 yılında Ankara'da toplanan Umum müfettişler konferansında alınan karar çarpıcıdır. Şükrü Sökmensüer'in hazırladığı raporda; Cumhuriyet tarihi aydınlar arasında komünist eğilim ve faaliyetlere rastlanmakla birlikte hareketin işçileri de kapsamaya başladığı koşullarda operasyonlara geçildiği, yüz işçiyi kontrol için bir polisin gerektiği belirtiliyor ve polis kadrosunun yetersizliği karşısında da yeni fabrika açmama yolu öneriliyordu.² İşçilerin sayısının artmasının onları otomatik olarak komünist ideolojiye yönelteceği endişesi bu tutuma yol açmış olmalıdır. Tabi ki yeni fabrika açmama yoluna gidilmemiş, işçi sınıfının muhtemel politik bilinçlenme mücadelesini engellemek için siyasi partilerce değişik stratejiler gerçekleştirilmiştir.³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi CHP koleksiyonunda partili milletvekillerin parti merkezine gönderdiği raporlarda milletvekillerini işçi sınıfının çalışma ve yaşam koşullarını inceleme amacıyla yaptığı gezilere ilişkin dokümanlarda da işçileri kontrol ve denetlemeye yönelik pek çok örneğe rastlanmaktadır.

1946 yılı Haziran ayında "sınıf esasına dayalı cemiyet yasağının kaldırılması ile" kurulan sendikalar da o dönemlerde kurulan TSP (Türkiye Sosyalist Partisi) ve TSEKP (Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi)'nin etki alanında kalmışlardır. Çelik'e göre; 1946 sendikaları kendiliğinden bir işçi mücadelesinin ürünü olarak ortaya çıkmamış, dışarıdan siyasi müdahale ile oluşturulmuştur. Sosyalist partiler, yükselen bir sınıf mücadelesinin ve sendikal hareketin ürünü olarak ortaya çıkmamış, bu partiler kendi sendikalarını yaratmaya çalışmışlardır. Bu durum, özellikle Batı gelişme çizgisinden önemli bir farktır. Britanya ile pek çok kıta Avrupası ülkesinde sınıf mücadelesi ve sendikal örgütlenmelerden sonra sosyalist partiler kurulmuştur. Türkiye'de ise partiden sendikaya gidilmiştir.⁴ Ancak, 1946 sendikacılığı ile 1947 sendikacılığı anlayışı birbirine taban tabana zıttır. 1946 sendikacılığı siyasetteki sol açılım doğrultusunda sınıf eksenlidir ve devletten, sermayedardan ve CHP'den bağımsızdır ve enternasyonalist karakter taşır. 1947 sendikacılığı ise güdümlü ve vesayet altında bir sendikacılıktır.⁵

² "Tek Parti Diktatörlüğü", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Ertuğrul Kürkçü (Ed.), C.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s.1930.

³ Ufuk Akkuş, "Türkiye'de 1945-1950 Döneminde Sosyal Politika ve İşçi Sınıfının Oluşumu", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, 2010, s.102.

⁴ Aziz Çelik, **Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.87.

⁵ Zafer Toprak, "1946 Sendikacılığı, Sendika Gazetesi, İşçi Sendikaları Birlikleri ve İşçi Kulüpleri", **Toplumsal Tarih**, Sayı.31, Cilt.6, Temmuz 1996, ss-19-29. Akt. Çelik, age, 88.

Vesayet sendikacılığını var eden koşullar ise; tek partiden iki partili ve siyasi paternalist yapıya geçiş, vesayet aracı olarak anti-komünizm ve milliyetçilik, sınıf mücadelesini düzenleme aracı olarak devletçilik, siyasi vesayet aracı olarak sendikal hukuk olarak sıralanır.

Çelik, çalışmasının amacını her ne kadar Türkiye emek tarihindeki hata ve eksiklikleri düzeltme amaçlı olarak tanımlamasa da elde ettiği birincil kaynakların etkisiyle önemli ölçüde bir mütaka temizliği de yapmıştır. Bunlara; Türk İş'in kuruluşu, Çalışma Partisi ile Türkiye Çalışanlar Partisi girişimi ve Ameleperver Cemiyeti konusunda yapılagelen zincirleme hataların düzeltilmesi örnekleri verilebilir. “Geçiş Sürecinde Türkiye” adlı derleme kitapta; Ahmet Samim (Murat Belge) “Sol” başlıklı makalesinde aynı kitaptaki Alpaslan Işıklı'nın “Ücretli Emek ve Sendikacılık” makalesine atıfla; Türk İş'in Amerikan Serbest İş Kalkınma Kurumunun (AIFLD) sağladığı parayla, ABD yanlısı, komünizm aleyhtarı işçi sendikaları konfederasyonu oluşturmak için dünya çapında girişilen seferberliğin parçası olarak kurduğunu yazar. Oysa, AIFLD Türk İş'in kuruluşundan 10 yıl sonra kurulmuş bir örgüttür. Üstelik Işıklı makalesinde Türk İş'in kuruluşunda ICTFU'nun etkisinden söz etmekte, Latin Amerika'ya yönelik bir kuruluş olan AIFLD'ye ise bambaşka bir bağlamda değinmektedir. Işıklı'nın makalesinde Türk İş'in Amerikalıların sağladığı parayla kurulduğuna dair bir iddia yoktur.⁶

Türkiye sendikal hareketinde ABD sendikacılığının etkisi önemli tartışma konularından biridir. Zaman zaman bu etkinin özellikle DP'nin iktidarda olduğu döneme ilişkin olarak abartıldığı ve ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Çelik, bugüne kadar büyük ölçüde ikincil kaynaklara dayalı olarak ele alınan bu konuyu ABD ve Britanya arşiv belgelerine yararlanarak yeniden değerlendirmiş ve sağlam bilgilere ulaşmıştır. Soğuk savaş döneminde Türk sendikalarının da ABD sendikacılarının ilgi alanına girdiğini görüyoruz. Soğuk savaş döneminde sendikacılık alanında önemli bir figür olan AFL (Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonu)'nin Avrupa temsilcisi Irwing Brown'un AFL başkanı George Meany'ye sunduğu raporda; komünistlerin ve DSF (Dünya Sendikalar Federasyonu)'nin yeni ve deneyimsiz sendikacıları kazanmaya çalıştığı Türkiye ve Ortadoğu'daki olası sonuçlarına dikkat çekerek bu ülkelerin sendikacılarıyla bağlantı ve ilişkileri sağlamak için en azından AFL temsilcisi buldurmak gerektiğini önermektedir.⁷

ABD Hükümetinin ve sendikacılığının Türkiye sendikal hareketine ilgisi asıl 1950'de başlamıştır. Ancak, bilinen yaygın görüşün aksine; ABD, Britanya, Arjantin ve ICTFU (Uluslar arası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu)'dan kaynaklanan sendikal ilişki ve müdahalelere olumlu bakmamış, hoşnutsuzluğunu

⁶ Çelik, age, s.31-32. Belge'nin bu değerlendirmesi New Left Review'de yayınlanan “Tragedy of Turkish Left” makalesinde de tekrarlanmaktadır. Dahası Belge'nin bu yanlış atfı başka çalışmalara da kaynak oluşturmakta ve yanlış bilgi yaygınlaşmaktadır.

⁷ Çelik, age, s.173.

hissettirmiş ve zaman zaman da bunları engelleyici tutum geliştirmiştir. Türk-İş'in ve sendikaların ICTFU ve diğer uluslar arası kuruluşlara üyeliklerine izin verilmemesi ile birlikte değerlendirildiğinde DP'nin Türk sendikalarının ister ABD, isterse Avrupa sendikacılığı olsun uluslar arası bağlarının güçlenmesinden hoşlanmadığı ve bu bağlara kuşkuyla yaklaştığı görülmektedir.⁸

Çelik, sendikal harekete önemli katkıları olan sendika ve parti yönetici ve üyelerinin yaşam ve sınıf mücadelesini ara eklerde ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Bu değiniler hem dönemin koşullarını, hem de siyasi aktörlerin bu koşulları dönüştürme mücadelelerini, zorluklarını görmemizi, anlamamızı, hem de sendikal figürlerin unutulmuş ve hatta incelenmeyen öykülerine kulak vermemizi sağlıyor. Çalışma içinde çokca atıf yapılan E.P. Thompson'un "*İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*" eserinde belirttiği "çorapçı, dokumacı vb gibi proleterleri gelecek kuşakların muazzam lütfuna erişirme çabasının⁹ (her ne kadar bunu açıkça dile getirmese de) Çelik'in yapıtında da yer aldığı söylenebilir.

Çelik, sendika yönetici ve üyelerinin öykülerine değinirken; onların sendikal faaliyet tarzlarının içinde buldukları sektöre göre biçimlendiğini göstermiştir. Aynı veya benzer sosyo-ekonomik koşullara sahip olanlar iktisadi ortak paydalarına rağmen birbirinden çok farklı politik, sendikal tutumlar ve değişik ideolojik, kültürel algıları geliştirmişlerdir. Bu bağlamda; kamu işletmelerinde çalışan ve sendikacılığı orada öğrenen Seyfi Demirsoy ve Halil Tunç ile özel sektörde çalışan ve sendikacılık yapan Kemal Türkler ve Rıza Kuas'ın sendikal ve politik tavırları değişik sektörlerdeki deneyimlerine ve oradaki yapısal koşullar çerçevesinde biçimlenmiştir. Sendikacılık yapmanın daha zor olduğu kamu sektöründe sendikacı, sorun çözme yöntemi olarak siyasetçi ve idareci ile iyi ilişki kurma olanağı bulmuştur. Oysa özel sektördeki işçi veya sendikacı daha çıplak gördüğü veya sezdiği haksızlığa karşı sermayedarla mücadeleyi göze alabiliyordu. Böylece sınıf çıkarı ve mücadelesinin meşruiyeti konusunda kamu işletmesi kökenli sendikacılarda tereddütler söz konusuysen, özel sektörde sınıfsal eğilimler daha hızlı yeşerebilmiştir.

Çelik, incelediği 1946-1967 dönemini sendikacılık-siyaset-devlet ilişkileri açısından kurucu ve gelenek oluşturucu bir dönem özelliği taşıdığına birkaç kez vurgu yapar. Özellikle 1947-1960 dönemi kısa süren 1946 baharından sonra vesayet sendikacılığının inşa edildiği bir dönemdir. Farklı uygulamalar da olsa bu dönemde CHP ve DP'nin sendikalara ve sendikacılara yaklaşımında vesayet ve patronaj ilişkileri belirleyici olmuştur.

⁸ Çelik, age, s.175.

⁹ Edward Palmer Thompson, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, İstanbul: Birikim Yayınları, çev: Uygur Kocabaşoğlu, 2004, s.43.

Türkiye sendikâ hareketinin en büyük yol ayrımı olan DİSK'in 1967 yılında kurulması Türkiye işçi sınıfının vesayetten siyasete yolculuğunun en önemli uğraklarından biridir. Bu dönem ise kişisel öykülere, gündelik hayata ve özellikle de emek tarihinde ihmal edilen konulardan biri olan sermayedarın talepleri, mücadelesi, işçiler ve devlet ile ilişkileri açısından ayrıntılı araştırmaları ve Aziz Çelik gibi araştırmacıları bekliyor.

KAYNAKÇA

- Koçak, Hakan. Türkiye İşçi Sınıfı Oluşumun Sessiz Yılları: 1950'ler", **Toplum ve Bilim**, Sayı.113, Ağustos 2008, ss.90-127.
- Koçak, Hakan. "50'leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak", **Çalışma ve Toplum**, Sayı.18, 2008/3, ss.69-87.
- Tek Parti Diktatörlüğü". **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Ertuğrul Kürkçü (Ed.), C.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.
- Akkuş, Ufuk. "Türkiye'de 1945-1950 Döneminde Sosyal Politika ve İşçi Sınıfının Oluşumu", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Çelik, Aziz. **Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Thompson, Edward Palmer. **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, çev: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004.
- Toprak, Zafer. "1946 Sendikacılığı, Sendika Gazetesi, İşçi Sendikaları Birlikleri ve İşçi Kulüpleri", **Toplumsal Tarih**, Sayı.31, Cilt.6, Temmuz 1996, ss.19-29.

